

FÖRDJUPNING

Könsnormer i bildspråket

Statens medieråd

NO HATE
SPEECH
MOVEMENT

Text: Elisabet Jonsved, Elin Jönsson och Statens medieråd

Form: Intellecta

Omslagsfoto: Shutterstock

Statens medieråd 2017

Bilders makt

Det brukar ibland sägas att en bild säger mer än tusen ord. Vad är det då som gör att synen på kvinnor och män skiljer sig åt i samhället? Vilken roll spelar alla de bilder vi möter i våra liv för hur vi ser på just kvinnor och män? Hur hänger vårt bildflöde ihop med att vissa inte syns och hörs lika mycket som andra och vilka bilder är det vi inte ser?

Vikten av medie- och informationskunnighet

Idag har vi gått från ett liv *med* medier till ett liv *i* medier¹. Vi är *helt* beroende av medier för att kommunicera, diskutera, roas och mötas. Åsikter och tankar sprids blixtnsnabbt till tusentals mottagare runt om i världen. Därför är det idag viktigare än någonsin att utveckla förmågan att förstå och bedöma både de budskap vi själva sänder ut och de vi tar emot. Det är just det här som medie- och informationskunnighet (MIK) handlar om: kunskap om medier, hur de kan tolkas och hur *vi själva* skapar olika sorters budskap.

Då räcker det inte att kunna förstå och tolka texter. Budskap kan ha olika form. Film, musik – och inte minst bilder – är budskap som måste tolkas och förstås. Vi tolkar bilder hela tiden, även om vi kanske inte alltid tänker på det. Bilder talar ofta mer direkt till våra känslor och förmedlar därför ett budskap. Beroende på ur vilken vinkel ett foto är taget kan vi få olika uppfattningar om den eller det som porträtteras. Bilder kan också retuscheras, beskäras och ändras efter rådande normer och värderingar.

¹ Deuze, Mark. "Media life." *Media, Culture & Society* 33.1 (2011): 137-148.

Vilka bilder ser vi?

Bilden påverkar hur vi människor ser på världen. Men även det som inte gestaltas i bild formar vår uppfattning. "Syns du inte finns du inte!" är ett uttryck som illustrerar hur viktigt det är med representation. Frågan är vad som händer med de människor som inte syns i vårt bildflöde? Hamnar de utanför rådande normer? Och de människor som trots allt syns – på vilket sätt porträtteras dessa? Det är först när vi blir medvetna om bildens inverkan på våra normer och förväntningar som vi på ett medvetet sätt kan arbeta mot ett breddat synsätt och ett mer jämställt samhälle.

Föreställningar om manligt och kvinnligt

Våra föreställningar om världen skapas bland annat genom vårt språk; hur vi pratar *om*, *med* och *till* varandra. Språkligt betraktas det manliga ofta som normen och det kvinnliga ibland som avvikande. Detta kan återspeglas genom att vi säger: "fotboll och damfotboll", "rockband och tjejrockband", "historia och kvinnohistoria", "chef och kvinnlig chef".

Vårt språk påverkar hur vi tänker om varandra och vilka förväntningar vi har på varandra, både bra och dåliga. I det här sammanhanget är det viktigt att komma ihåg att även *bilder* är ett språk. Vi ska nu titta närmare på hur bilders påverkan kan fungera och varför förståelsen av bilder – och hur bilder analyseras – är en så viktig kunskap.

En blick är aldrig neutral

Seendet är ett av våra kroppsliga sinnen tillsammans med lukt, smak, hörsel och känsel. Vi ser världen omkring oss såsom den uppenbarar sig: färger, former, miljöer, byggnader, människor och så vidare. Hur vi sedan tolkar det vi ser beror på vilka vi är – vad vi har för bakgrund, var och hur vi har vuxit upp med mera. Hur vi identifierar oss själva spelar också stor roll i vår tolkning av vad vi ser, till exempel: "Jag är en tjej", "Jag är en kille", "Jag är invandrare", "Jag är vuxen", "Jag är svensk", "Jag gillar hästar" och "Jag lyssnar bara på rap". Vår blick stannar lite extra vid företeelser som vi känner igen och är intresserade av. Är vi särskilt intresserade av till exempel hårdrock lägger vi märke till människor som har kläder och attribut som påminner oss om hårdrock. Identifierar vi oss som tjejer kanske vi tittar lite extra på de reklamaffischer som har tjejer på bild. Vår blick är alltså *aldrig* neutral utan påverkas av vår bakgrund, vår identitet och våra intressen.²

² Rose, Gillian, *Visual Methodologies, An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*, London: Sage Publication Inc, 2001/2007 s. 2

Bilder, seendet och personen bakom kameran

Varje dag möter vi otaliga mängder bilder. Vi vaknar, plockar fram vår telefon och tittar igenom sociala medier och nyhetsappar. Vi åker till skolan eller arbetet och på vägen möter vi reklampelare, tidningar och affischer. I skolan använder vi internet och skolböcker. Alla dessa bilder berättar på olika sätt om världen. Och bakom alla bilder finns det en människa med sina unika erfarenheter och intressen.

Maktens blick – ”Den manliga blicken”

Vad händer med bildrepresentationen om de flesta människor som står bakom kameran är heterosexuella män? Filmteoretikern Laura Mulvey tittade närmare på detta när hon studerade filmer från 1930-, 40- och 50-talen. I en essä från 1975 introducerade hon begreppet ”The male gaze” – ”Den manliga blicken”. Enligt Mulvey var det mannens blick som styrde när heterosexuella män stod bakom kameran. De heterosexuella männen avbildade de kvinnliga skådespelarna på ett sätt där det var behagfullt för männen att titta på dem. Med hjälp av kameravinklar, korta skärpedjup, närbilder och kamerans öga svepande över kvinnornas kroppar skapades en bildtradition där männen iakttog (subjekten) och de kvinnliga skådespelarna blev betraktade (objekten). Mulveys teori kring ”Den manliga blicken” fick stor genomslagskraft.

Många menar att denna bildtradition skapad av män fortfarande råder och att vi lärt oss titta på – och skapa – bilder utifrån en ”manlig blick”.³

Bildkälla: Shutterstock

³ Ofta är det först när bildtraditioner bryts som de blir tydliga. Brott mot ”den manliga blicken” går att hitta t.ex. i den norska ungdomsserien SKAM där flera scener visar killar som blir objektifierade genom hur kameran avbildar dem. Leta gärna upp klipp ur serien och diskutera i klassen – hur ofta ser ni killar bli avbildade på det här sättet?

Det går att säga att det som just beskrivits kan vara en klassiskt stereotyp bild av en man och en kvinna. De stereotypa bilderna både påverkas av och påverkar vilka normer som råder i samhället. Bilderna blir de ideal vi förväntas sträva efter. Men vad är då en norm?

Normer – de osynliga gränserna

Normer och normstrukturer är oskrivna regler, idéer och föreställningar om vad som är normalt i ett visst sammanhang. Det kan handla om hur vi ska se ut och hur vi ska bete oss. Exempel på normer är heteronormen, normen om två kön, funktionsnormen och hudfärgsnormen. Normer blir ofta inte synliga förrän dess gränser överträds. När vi väl träder över dessa osynliga gränser och regler kan det få konsekvenser för oss. Att bli normmedveten och normkritisk handlar om att rikta blicken mot rådande ordning.

När vi lyckas få syn på vilka som hör till normen – och vilka som inte gör det – får vi möjlighet att ifrågasätta den och bli normkritiska.

Bild – en representation

Det gäller att inte slarva när vi pratar om bilder. Ser vi en bild på till exempel en pipa så säger vi: "Det där är en pipa". Självklart vet vi att det inte är en riktig pipa, det är ju en avbild av en pipa – ett fotografi, en teckning eller en målning. Bilden *representerar* alltså en pipa.⁴ Vad betyder ordet *representation* då?

Detta är inte en pipa.

Bildkälla: Shutterstock

⁴ 1929 målade René Magritte sin tavla *La trahison des images* (Bildernas opålitlighet). Tavlan föreställer en målad pipa och under står att läsa *Ceci n'est pas une pipe* (Detta är inte en pipa). Tavlan föreställer nämligen en bild av en pipa. Med enkla medel visade Magritte förhållandet mellan ord, bild och världen. Exemplet med Magrittes pipa används ofta som referens till hur bildanalys fungerar.

I nationalencyklopedin lyder den första förklaringen av termen *representation*: "Något som står för något annat".⁵ Bilden av en pipa blir alltså en representation av den riktiga pipan. När vi ser en människa på bild fungerar det likadant som vid avbilden av pipan. Bilden av till exempel en man *representerar* den riktiga mannen som har en kropp av kött och blod.

Bildkälla: Shutterstock

Det betyder att till exempel en manlig modell på ett fotografi inte bara representerar sig själv. Det vi ser är inte "modellen Johan" som poserar. Bilden är en *representation* av Johan. Men eftersom vi antagligen inte heller känner Johan personligen så generaliserar vi och ser en representation av "mannen".

Beroende på hur modellen ser ut representerar han en viss grupp. Han kanske är klädd som "affärsmannen", eller står i ett sammanhang som gör att han blir "pappan" eller "skejtarkillen" eller någon annan mer begränsad roll. Mannen på bilden representerar en mycket stor grupp, vilket gör det viktigt hur han ser ut. Representerar modellen ofta en vithyad, muskulös och allvarlig man betyder det att vi kan få bilden av att pappan, affärsmannen och skejtarkillen bör vara just vithyad, muskulös och allvarlig.

⁵ Källa: <http://www.ne.se/s%C3%B6k/?t=uppslagsverk&q=representation>

Bildkälla: Shutterstock

Förhållandet mellan bilders representation och vår verklighet

Tänk dig att du står vid en busshållplats och ser en bild av en kvinnlig modell. Olika budskap förmedlas beroende på hur modellen ser ut. Vad har hon på sig? Hur poserar hon? Var befinner hon sig? Om vi ofta ser bilder där kvinnor framställs på liknande sätt bildas en föreställning om hur en kvinna bör se ut. Denna bild påverkar i förlängningen de förväntningar vi har på oss själva, både hos män och kvinnor. De inre bilder och föreställningar vi bär på som individer hänger tätt ihop med det samhälle vi lever i och vilka bilder som finns där.⁶

Vilka bilder skapar vi själva?

Idag är vi många som producerar bilder genom sociala medier. På det sättet blir vi också själva aktiva skapare av genus. Det gäller både om vi fotograferar i en proffsig fotostudio eller om vi tar en enkel selfie hemma i badrummet. Alla val vi gör som fotografer har betydelse: kroppspositionering, ansiktsuttryck, blick, bildutsnitt, beskäring, hur vi håller kameran (lågt, högt, på sned) i vilken miljö vi fotar motivet, vilka kläder och saker som finns med i bilden, hur ljuset faller etc. Ibland efterbehandlar vi våra bilder i ett redige-

⁶ Rose, Gillian, Visual Methodologies, An Introduction to the Interpretation of Visual Materials, London: Sage Publication Inc, 2001/2007 s. 2

ringsprogram och/eller lägger på olika typer av filter. Dessutom gör vi ofta ett urval och sorterar bort bilder vi inte är nöjda med och därigenom väljer ut de bilder vi vill visa upp. Vad är det då som avgör vilka bilder vi väljer att behålla och publicera? Vilka filter använder vi? Hur redigerar vi bilderna? Vad är det som gör att just en viss bild känns mer rätt än en annan? Och hur har vi lärt oss dessa bildregler? Genom att ställa frågor till oss själva kan vi öka vår förståelse för hur vi själva bidrar till att skapa uppfattningar om kön.

Sammanfattning – möjligheten till en bredare representation

Vi påverkas av vilka bilder vi ser i vår vardag. Vad vi ser för bilder kommer i sin tur an på vem som tagit bilden. Fotografen kan styra vad vi ser på bilderna genom *urvalet av motiv* och *representationen* – vad som syns i bild och hur det är gestaltat. Den visuella representationen kan även påverka vilka röster vi tar på allvar, vilka röster som får höras – och vilka röster som accepteras.

Vad som är normalt i ett visst sammanhang bygger på att normer och normstrukturer är oskrivna regler, idéer och föreställningar om hur vi ska se ut och hur vi ska bete oss. Normer blir ofta inte synliga förrän dess gränser överträds. Men det kan också få konsekvenser för oss. Tränar vi på att mer kritiskt granska de bilder som ständigt omger oss – och som låser in oss i fack – kan vi både bredda normer och skapa nya förutsättningar. Vi kan därmed skapa nya typer av bilder som visar alternativa sätt att synas.